

Nagy László ny. mk. ezredes–Somogyi Tamás:

OROSZ GEOPOLITIKA ÉS A FEGYVERES ERŐK REFORMJA (2.)

ÖSSZEFOGLALÓ: Az Oroszországi Föderáció geopolitikai helyzetére sajátos kettősség jellemző: egyszerre hordoz magában jelentős lehetőségeket és hatalmas kihívásokat. A szinte korlátlan – és ráadásul ásványi kincsekben gazdag – térségek a hagyományos geopolitikai tanítások szerint gyakorlatilag meghódíthatatlanná, a sok ezer kilométeres szárazföldi határok pedig majdhogynem védhetetlenné teszik. Fentiekhez járul az oroszországi gondolkodásban évszázadok során meggyökeresedett birodalmi attitűd, amelynek egyenes folyománya a fegyveres erők szerepének és jelentőségének magasra (a magyar fogalmakhoz képest igen magasra) értékelése. Ha mindehhez hozzátesszük, hogy Oroszország jelentős befolyással bír a mindenkori európai biztonsági-biztonságpolitikai helyzet alakulására, továbbá hogy Vlagyimir Putyin orosz elnök deklarált célja az ország korábbi nagyhatalmi státusának visszaállítása és fenntartása, akkor érthetővé válik, hogy a szerzők miért választották tanulmányuk témájául az oroszországi fegyveres erők jelenleg is folyó reformját, amely a katonai témák iránt általában érdeklődő magyar olvasóközönség körében is kiemelt érdeklődésre tarthat számot.¹

KULCSSZAVAK: Oroszországi Föderáció, fegyveres erők, haderőreform, geopolitika, Putyin elnök

Szárazföldi csapatok

A szárazföldi csapatokat, vagyis a fegyveres erők gerincét érintő egyik legnagyobb változás a körzet–hadsereg–hadosztály–ezred–zászlóalj struktúráról való átállás volt a körzet–hadtest–dandár–zászlóalj struktúrára. A reform megkezdése után egy évvel már csupán két hadosztály maradt: a Kuril-szigeteken állomásozó 18. és a Tádzsikisztánban állomásozó 201. A hadtestek így közvetlenül már az újonnan létrejövő dandároknak parancsoltak. 2009-re 40, teljes harcckészültségben álló dandár állt fel, köztük négy páncélos-, 35 gépesített lövész- és egy különleges rendeltetésű dandár. 2010-re már 85 különböző típusú – páncélos-, tüzér-, rakéta- stb. – dandár jött létre. Ez volt az átalakítás első fázisa. A második keretében 2015-re tervezték kialakítani azt a dandárrendszert, amelyben nehéz-, közepes- és könnyűdandárok lettek volna, ez azonban nem valósult meg.²

¹ Jelen tanulmányban a szerzők szinonimaként használják az Oroszországi Föderáció és az Oroszország fogalmakat, csakúgy, mint az „orosz” és az „oroszsországi” jelzőket. Hasonlóan magyarázatra szorul a „fegyveres erők” kifejezés használata: a fegyveres erők tulajdonképpen magukban foglalják a felfegyverzett testületeket és szervezeteket (például a Belügyminisztérium vagy a Rendkívüli Helyzetek Minisztériuma csapatait is), de gyakran a klasszikus „haderő” vagy „hadsereg” (úgy mint szárazföldi csapatok, légi erő, haditengerészet) fogalmát értjük rajta.

² Mikhail Barabanov (ed.): Russia's New Army. Centre for Analysis of Strategies and Technologies, Moscow, 2011, 30. http://www.cast.ru/files/book/NewArmy_sm.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 01.)

2013-ban viszont visszaállítottak két nagy múltú gárdahadosztályt: a 2. gépesített és a 4. páncélosadosztályt, az utóbbit a 2014-ben szintén újraaktivált 1. páncélosadosztály alá rendelték a Nyugati Katonai Körzetbe. A nyilatkozatok szerint ez válasz a NATO európai erőinek a növelésére.³ A jelenlét az ukrajnai és a szíriai harcokban megnövelte a fegyveres erők szerepét, ami azt is jelentheti, hogy nőtt a régebbi rendszerhez ragaszkodó katonák befolyása.

2014-ig a szárazföldi csapatoknak viszonylag kevés új felszerelés jutott, a nagyobb beszerzések ezt követően indultak meg. A legnagyobb figyelmet az Armata „univerzális harci platform” kapta.⁴ Elsősorban nehéz harckocsiként (T-14) híresült el, de a platformra gyalogsági harctámogató (T-15) és csapatszállító jármű is építhető. Ennek megfelelően a tervek szerint a platform lesz a jövőbeni harcjárművek alapja. Az Armata tűzrendszere automatizált, löveg-tornya, ahol nincs is hely kezelőszemélyzetnek, távvezérléssel működtethető. A háromfős személyzet elöl, egy védett kapszulában foglal helyet. Elődjeihez képest erősebb motorral, jobb védelemmel, nagyobb tűzerővel, navigációs és irányítási rendszerekkel rendelkezik. További más platformok és járművek is fejlesztés alatt állnak, ezek rendszerbe állása azonban csak hosszú évek múlva valósulhat meg. Addig is a meglévőket modernizálják, valamint a régebbi típusok fejlettebb változatait rendszeresítik.⁵

Korábban csupán az állomány 65%-ának személyes felszerelését nyilvánították szolgálatra alkalmasnak. A személyi felszerelés modernizációját célozza a Ratnyik (Harcos) program. A Ratnyik már látható volt a Krím félszigeten megjelent különleges rendeltetésű alakulatok tagjain.⁶ A jelenlegi felszerelésnél könnyebb, ugyanakkor nagyobb védelmet biztosít, egy kis számítógép is tartozik hozzá, amely a kommunikációt (hang-, videó- és képzünetek továbbítása) és a navigációt segíti. A parancsnokok számítógépe nagyobb, katonáiké körülbelül telefonméretű. Az elit csapatoknak az AK-12 gépkarabélyt szánják a felszereléshez, míg a többieknek az AK-74 maradna rendszeresítve, egészen a 2020-as évekig. A hivatalos bejelentés szerint a Ratnyik program keretében 2016 őszéig mintegy 100 ezer főnek elegendő felszerelést szereztek be.

Haditengerészet

A 2015-ben aláírt *Haditengerészeti doktrína* deklarált célja, hogy az orosz haditengerészet ismét „kékvízi” haditengerészetté váljon, azaz legyen képes globálisan, az ország partjaitól távol, a nyílt óceánon és más régiókban is jelen lenni. Oroszország az Atlanti-óceánon, a Földközi-tengeren, a Fekete-tengeren, valamint az egyre jobban felértékelődő arktiszi régióban való jelenlét erősítését hangsúlyozza.⁷ Fekete-tengeri pozíciója erősödött a Krím félsziget annektálásával, a földközi-tengeri jelenlét tartóoszlopa pedig Tartúsz kikötője Szíriában.

³ Thomas Grove: Russia says It Is Creating Three New Divisions to Counter NATO Moves. The Wall Street Journal, 2016. 05. 04. <http://www.wsj.com/articles/russia-says-it-is-creating-three-new-divisions-to-counter-nato-moves-1462360562> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 28.)

⁴ Trautmann Balázs: Papírmásé tankok cirkáltak Moszkvában. <http://www.origo.hu/techbazis/20150511-armata-de-nem-szuper-papirmase-tankok-cirkaltak-moszkvaban.html> (Letöltés időpontja: 2016. 06. 20.)

⁵ Armata Universal Combat Platform. <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/armata.htm> (Letöltés időpontja: 2016. 09. 15.)

⁶ Stephen Gilbert: Russian Military Modernization. NATO Parliamentary Assembly, Science and Technology Committee, 7. <http://goo.gl/ITFDZj> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 04.)

⁷ Sean MacCormac: The New Russian Naval Doctrine. Center for International Maritime Security. <http://cimsec.org/new-russian-naval-doctrine/18444> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 04.)

Az Oroszországi Föderáció Haditengerészete körülbelül 280 hajóból áll.⁸ A NATO Parlamenti Közgyűlésének 2015-ös elemzése szerint ebből körülbelül 125 volt működőképes állapotban, közülük 45 volt alkalmas óceánokon hajózni.⁹ A haditengerészet hajóira jellemző a magas életkor, mivel jelentős részük a Szovjetunió utolsó évtizedében állt szolgálatba. A haditengerészet összesen két évtized alatt tervezi egységeinek megújítását. A prioritást az Északi- és a Fekete-tengeri Flotta élvezi, a típusokon belül pedig a ballisztikus rakétákat hordozó atom-tengeralattjárók. Emellett számos, főleg kisebb hajó építése és hadrendbe állítása történt meg, melyek azonban a hosszú távú célokkal ellentétben nem a „kékvízi” flottákat erősítik. Történetek bejelentések, hogy melyik flotta mennyi új hajót kap, a teljes szám azonban nem publikus, és az a körülmények (kihívások, technológia és finanszírozás) változásától is függ.

Az orosz haditengerészet általános helyzetéről kirajzolódó képet erősen beárnyékolják a Földközi-tengeren bekövetkezett legutóbbi események: a flotta egyetlen repülőgép-hordozója, az *Admiral Kuznyecov* fedélzetén rövid időn belül két repülőgép szenvedett balesetet, ami igen rossz arány. Egyes szakértők véleménye szerint a hordozó csak korlátozottan tudja biztosítani a korszerű vadászgépek működését, amelyek teljes terheléssel fel sem tudnak szállni a fedélzetről.¹⁰

2008-ban a haditengerészetnél tervezett változtatások – melyek a legnagyobbak és a legátfogóbbak az elmúlt két és fél évtized alatt – is nagy hangsúlyt helyeztek a parancsnoki struktúra átalakítására, mindenekelőtt a haditengerészet integrálására az új összhaderőnemi struktúrába. Emellett szerepelt a tervek között a korábban kivezetett sorszolgálat visszaállítás.¹¹

Légierő

Egy Oroszországhoz hasonló méretű, változatos földrajzú ország esetében elengedhetetlen az ilyen körülmények között is gyorsan bevezethető légierő megléte. A légierő és a légvédelem struktúrája a szárazföldi csapatokhoz hasonló mértékben változott meg. A korábbi légi hadsereg–hadtest/hadosztály–ezred felépítés helyett a már említett Légierő- és Légvédelmi Parancsnokságok és az alájuk rendelt bázisok – 1. osztályú parancsnokság (alatta több repülőtérral) és 2. osztályú parancsnokság (alatta általában egy repülőtérral) –, valamint a bázisokon állomásozó repülőezredek rendszere jött létre. A légi- és űrvédelmi erőknél viszont dandárokat alakítottak ki.¹²

2015. augusztus elsején a légierőbe olvasztották a korábban külön haderőnemként működő légvédelmet, létrehozva a Légi- és Űrvédelmi Erőket (tehát egy haderőnembe tartozik a légierő, a légvédelem és a korábban szintén különálló űrvédelem). E változtatások által – legalábbis feltételezések szerint – sikerült áramvonalasítani, hatékonyabbá és egységesebbé tenni a parancsnoki láncot.¹³ Az újonnan létrehozott haderőnem alá jelenleg a következő parancsnokságok tartoznak: egyrészt mind a négy Katonai Körzetben egy-egy Légi- és

⁸ List of active Russian Navy Ships. <http://russianships.info/eng/today/> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 29.)

⁹ Gilbert: i. m. 8.

¹⁰ Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 2016/46. szám.

¹¹ Barabanov: i. m. 82.

¹² Barabanov: i. m. 54.

¹³ A reformok egyik fő célja az említett három tulajdonság elérése volt, és valóban csökkent a parancsnokságok száma, bár orosz forrásokból nehezen megítélhető, hogy mennyire növekedett a hatékonyság.

Légvédelmi Parancsnokság (LPK), másrészt egy stratégiai parancsnokság, a szállítóparancsnokság és a nagy hatótávolságú stratégiai bombázók parancsnoksága (utóbbi három mind Moszkvában), valamint az Űrparancsnokság és a Légi- és Űrvédelmi Parancsnokság. A korábbi 340 alakulat helyett 180 jött létre. Az átszervezések, összevonások és bázisok bezárása során számos alakulat állomáshelye megváltozott, ami gyakran komoly elszállásolási problémákhoz vezetett. Az új bázisok és egységek kialakítása napirenden van, de tervezett számuk folyamatosan változik.

A többi haderőnemhez hasonlóan a légierőnél is az előregedő eszközpark és az új beszerzések hiánya jelentette az egyik legnagyobb problémát. 2008-ban a legfiatalabb repülőgépek is 15-20 évesek voltak. Hiányoztak a megfelelő precíziós fegyverek, a fejlett lopakodó-technológia, valamint hatalmas volt a lemaradás a robotrepülőgépek és a pilóta nélküli repülőgépek (UAV¹⁴) területén. Ironikus módon Oroszország is képes volt modern repülőgépek gyártására, ezeket azonban Kínába és Indiába exportálta, mivel hazai megrendelések csupán a reformok elindulása után érkeztek. Jól mutatja az eszközpark állapotát, hogy 15 év alatt 200 repülőgépet és helikoptert veszítettek el nem harci körülmények között. Szinte sokként érte a vezetést, hogy a Grúzia elleni háborúban hat harci repülőgépet veszítettek. A 2010-es évek közepére indult be az eszközpark frissítése: csak 2014-ben 142 repülőgép, 135 helikopter és 179 UAV állt hadrendbe, és továbbiak beszerzése is folyamatban van. Számos repülőgéptípus – vadászgépek, bombázók stb. – van fejlesztés alatt.

A jelenlegi UAV-egységek nagy részét ugyanakkor a szárazföldiek vagy a légideszantosok használják, és a légierőnél hiányoznak a pilóta nélküli csapásmérő repülőgépek. Szintén fontos új szállító repülőgépek beszerzése, ez azonban a hadiipar problémái miatt akadozik. A légvédelemnél jelenleg az aktív rendszerek közül az Sz–400 számít a legmodernebbnek, ebből 2020-ra 56 egységet terveznek szolgálatba állítani. Közben fejlesztik az Sz–500 rendszert, melyet hivatalosan 2018-ban terveznek először szolgálatba állítani, szakértők szerint azonban ez az időpont túl optimista.¹⁵

Légideszantcsapatok

A légideszantcsapatok jelenleg négy hadosztályból, hat dandárból és egy kiképző központból állnak. A jellegéből adódóan gyorsan és távol is bevethető fegyvernemnek már 2006-ban megkezdődött egy öt éves átalakítási programja, melynek célja volt, hogy az akkori öt hadosztályból négyet szerződéses katonák alkossanak. E cél 2008-ra gyakorlatilag megvalósult, és a négy hadosztály szinte teljes létszámban és felszereléssel állandó harckészültségű alakulatnak számított. A légideszantcsapatok kivették részüket (kivéve a sorkatonák alkotta 106. hadosztályt) a Grúzia elleni háborúból: légi szállítókapacitásuknak köszönhetően konkrétan előbb értek a konfliktus helyszínére, mint a közeli Csecsenföldön állomásozó szárazföldiek.¹⁶

A 2008-as reformok meghagyták a légideszant-hadosztály struktúráját, de 26 egységet megszüntettek, 40%-kal csökkentették a tiszti beosztások számát és növelték a sorkatonák arányát – amit sokan hibának tartanak. Ezt ellensúlyozandó minden magasabbegységnél létrehoztak egy szerződéses katonákból álló gyorsreagálási zászlóaljat, ami viszont

¹⁴ Unmanned Aerial Vehicle.

¹⁵ Gilbert: i. m. 11.

¹⁶ Barabanov (Anton Lavrov): i. m. 34–37.

ahhoz vezetett, hogy komoly minőségi különbség keletkezett az elitnek tartott fegyvernem egységei között.¹⁷

Légi szállítókapacitásuk átkerült a légierőhöz, ami egyfelől gyengítheti a légideszantot, másfelől viszont a nagy kapacitású szállítógépek – központi parancsra – könnyebben felhasználhatók lesznek a fegyveres erők más egységei számára. Probléma azonban itt is, hogy a géppark öregnek számít, az újak beszerzése pedig – bár ez a fegyverkezési program egyik alapvető pontja – még évek kérdése. Közben azonban a légideszantosok is részesültek a beszerzett új harci és szállítóhelikopterekből, ami növeli rugalmasságukat és harci képességeiket. Emellett a grúziai háború után döntés született légvédelmi képességeik légvédelmi rakétás egységekkel történő megerősítéséről. Képességéből adódóan e fegyvernem szolgálhatna a régóta tervezett mobil gyorsreagálású erökként, bár valójában a gyakorlatban eddig is így alkalmazták őket.¹⁸

A haderő állományának szociális helyzete

A fegyveres erők tagjai 2012 januárjában kapták meg először az új rendszer szerinti fizetésüket: a szerződéses katonák, az altisztek és a tisztek fizetése két és félszeresére vagy akár a háromszorosára is növekedett. Akkortájt Oroszországban az energiaszektor után a fegyveres erőknel adták a legjobb fizetést.¹⁹ Ez egy fontos lépés volt ahhoz, hogy a haderő releváns alternatívaként jelenjen meg más munkahelyekkel szemben. Az emelés erősíti a vezetés elkötelezettségét a szerződéses katonák arányának növelése iránt. A fizetésemelés mellett növekedtek a nyugdíjak, valamint a katonáknak kiutalt lakások száma és a lakásvásárlást segítő hitelek is.²⁰

Rövid idő alatt azonban nem orvosolhatóak a korábbi időszak alatt felgyülemlett, áthúzódó problémák. Példaként álljon itt egy 2016-os adat: jelenleg közel 30 ezer tisztnek nincs megoldva a lakáskérdése, mert szolgálati lakást nem tudnak számukra biztosítani, közös szállás nem áll rendelkezésre, a lakásbérlés pedig az esetek többségében szóba sem kerülhet (távoli helyőrség, korlátozott kínálat stb.). A tendencia ugyanakkor reményekre jogosít, hiszen négy év alatt a megoldatlan lakásproblémák száma a harmadára csökkent.²¹

Állami Átfegyverzési Program

Szergyukov miniszter 2010-ben jelentette be, hogy a következő másfél évtized alatt 430 milliárd dollárt szánnak az orosz fegyveres erők felszerelésének a cseréjére. 2011-ben kezdetét vette az Állami Átfegyverzési Program (ÁÁP), amely 2020-ig terjedően tűzött ki célokat. A védelmi minisztérium rendszerint pozitív hírekkel számolt be e vonatkozásban: állításuk szerint 2014 decemberében a felszerelés 48%-a volt modern. Ugyanakkor jelentős eltérések lehetnek a különböző haderőnemek és alakulatok felszerelésében. A legfrissebb, 2016 júliusában tett bejelentés szerint a fegyveres erők alakulatainak közel fele rendelkezik modern felszereléssel. Cél, hogy 2020-ra – ahogy az ÁÁP-ban is meghatározták – ez a szám 70–80% között legyen. A harci eszközök mellett a vezetési és irányítási rendszerek modernizációját

¹⁷ Barabanov: i. m. 44.

¹⁸ Barabanov: i. m. 47.

¹⁹ <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2012-02-01/a-significant-pay-increase-russian-army>

²⁰ Dr. Szenes Zoltán védelempolitikai előadása. Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 2015.

²¹ Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 2016/46. szám.

is tervbe vették. Kiberterületen Oroszország évek óta nagy aktivitást mutat, bár a területet érintő dokumentumai szerint fő célja a védelem.

1. táblázat *Az Állami Átfegyverzési Program keretében megvalósított, illetve tervezett beszerzések*²²

Eszköz	2011	2012	2013	2014	2015 megrendelés	2020-ig összesen
ICBM	7	9	15	16	16	400+
SLBM*	22	16	16	22	24	n. a.
Katonai műhold	8	4	10	n. a.	n. a.	100+
Repülőgép	28	35	67	96	126	850
Helikopter	82	118	100	135	88	1150
UAV	n. a.	n. a.	n. a.	179	n. a.	4000+
Sz-400 légvédelmi rakétarendszer	4	3	4	3	6	56
Atom-tengeralattjáró	0	0	3	2	1	15
Dízel-elektromos tengeralattjáró	0	0	0	2	1	6-10
Hadihajó	2	1	5	3	5	50
Harcocsi	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	2300
Iszkander rakétarendszer	n. a.	n. a.	2	2	2	10

* Submarine-Launched Ballistic Missile – tengeralattjáróról indítható ballisztikus rakéta.

A FEGYVERES ERŐK ALKALMAZÁSA A REFORM KEZDETE ÓTA

2014 elején az Oroszországi Fegyveres Erők alakulatai gyakorlatilag puskalövés és áldozat nélkül foglalták el az Ukrajnához tartozó Krím félszigetet. A konkrét harcérintkezés hiánya, valamint a felvételek egyaránt arról tanúskodtak, hogy a felségjelzés nélküli maszkos katonák – akiket a köznyelv és a média „kis zöld embereknek” nevezett el²³ – modern felszereléssel rendelkeztek, fegyelmezettek voltak és gyorsan hajtották végre feladataikat (stratégiai pontok megszállása, helyi ukrán erők lefegyverzése). A művelet ilyen szintű levezénylése jó parancsnokokra is utal alacsonyabb és magasabb szinten egyaránt. Nem szabad megfedkezni azonban arról a tényről, hogy a Krím félsziget elfoglalására elsősorban a fegyveres erők elit egységeit vethették be, amelyek prioritást élveztek a fejlesztések során. Csupán az ő teljesítményük és felszerelésük alapján nem lehet képet alkotni a fegyveres erők egészét érintő változások eredményeiről.

Moszkva hivatalos álláspontja szerint Kelet-Ukrajnában nincsenek jelen oroszországi katonák, legfeljebb szabadságon levők vagy már leszereltek utaztak oda teljesen önkéntes alapon. Ennek azonban sok bizonyíték ellentmond, például a haditechnika jelenléte, helyszíni beszámolók, felvételek. A titkolózásból fakadóan azonban nehéz képet kapni az ott harcoló oroszországi katonák teljesítményéről, az eddigi reformok hatásáról.

²² The Military Balance 2016. International Institute for Strategic Studies, 2016, 189–202.

²³ Az elnevezés a zöld ruhájukra utal.

Oroszország régóta Szíria egyik fő hadiipari beszállítója, és ezen a szíriai polgárháború sem változtatott.²⁴ 2015. szeptember 30. óta azonban Oroszország közvetlenül, fegyveres erővel is támogatja a szíriai kormányerőket. Elsősorban a légierő, a haditengerészet és a különleges rendeltetésű alakulatok vannak jelen az országban, de földi egységek is érkeztek (például ők végezték az eddig lelőtt légi eszközök személyzetének a kimentését). A kontingens pontos összetételét és létszámát nem hozták nyilvánosságra, az közel 5000 főből állhat.²⁵

A reformok erejének egyik legfontosabb demonstrációja az volt, amikor orosz hajók a Kaszpi-tengerről indított robotrepülőgépekkel – mely területen Oroszország korábban rendkívüli lemaradásban volt – mérték csapást szíriai célpontokra.

A szíriai beavatkozás legfőbb tanulsága az volt, hogy Oroszország képes az erőnkivételre, tehát a fegyveres erővel való beavatkozásra a közvetlen határaitól távol eső régiókban, amire korábban sokan okkal tartották alkalmatlannak.

PROBLÉMÁK ÉS A REFORMOKAT HÁTRÁLTATÓ TÉNYEZŐK

Látható, hogy az oroszországi vezetés komolyan gondolta fegyveres erőinek az átalakítását. A reform mélyreható, végrehajtói és pártolói komoly támogatásban részesülnek, ezért évtizedek óta megoldásra váró problémákat is képesnek bizonyultak megoldani. A folyamat azonban még egy olyan időszakban vette kezdetét, amikor az ország gazdasága már évek óta növekedett, ezzel párhuzamosan pedig önbizalma és a reformra fordítható összeg is nőtt. Az azóta eltelt években viszont változott a gazdaság helyzete, ami negatív hatást gyakorolhat a fegyveres erők reformjára, valamint nemzetközi szankciók is életbe léptek az ország ellen. Az időközben megjelentek mellett más problémás tényezők is léteznek.

Sorkatonaság

Az Oroszországi Föderáció területén a mai napig érvényben van a kötelező katonai szolgálat. Az oroszországi férfi állampolgárok 18. és 27. életévük között számítanak sorkötelesnek. 2008-tól – több csökkentés után – 12 hónap a kötelező sorkatonai szolgálat időtartama. A kibújás a kötelező szolgálat alól hivatalosan büncselekménynek számít. A kötelező szolgálat eszmeisége összhangban áll az orosz alkotmány 59. cikkének 1. pontjával, amely kimondja, hogy a haza védelme minden oroszországi állampolgár kötelessége. Ugyanezen cikkely 3. pontja pedig azt mondja ki, hogy bizonyos, a törvények által szabályozott okok (vallási stb.) miatt minden állampolgárnak lehetősége van más, polgári szolgálattal kiváltani a sorkatonait. A kötelező szolgálattal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az Oroszország által a történelem során megvívott háborúkban mindig fontos szerepe volt a hadsereg nagy létszámának.

²⁴ Nikolay Kozhanov: Arms Export Add to Russia's Tools of Influence in Middle East, Chatham House, 2016. 07. 20. <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/arms-exports-add-russia-s-tools-influence-middle-east> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 05.)

²⁵ Tóth Gergely: Trükkös módon derült ki, hány orosz katona harcol Szíriában. http://index.hu/kulfold/2016/09/23/sziria_ozros_katonak_szama_ozros_valasztas/ (Letöltés időpontja: 2016. 09. 27.)

Az orosz Statisztikai Hivatal 2016. januári jelentése szerint 2015-ben az ország lakossága (a Krím félszigettel együtt) közel 146 400 000 fő volt.²⁶ Ebből mintegy 40 millió az, aki alkalmas a katonai szolgálatra. A hadköteles kort évente 1 355 000 fő éri el. (Ez utóbbi adatról a Military Balance nem ír.)²⁷ Az elmúlt időszakban évi átlagban mintegy félmillióan kaptak meg a behívót a két sorozási időszak, a tavaszi és az őszi egyikében. Ez csak a megjelenést teszi kötelezővé a sorozóbizottság előtt, és nem a tényleges szolgálat megkezdését jelenti. Összességében 100 ezerre tehető a sorkatonaként szolgálók mindenkori száma. Egy közöttük végzett 2008-as felmérés szerint 80%-uk munkás- vagy parasztszaládból származik, 40%-ukat egy szülő nevelte, vagy árvaházban nőtt fel, 10%-uknak pedig vagy volt már rendőrségi ügye, vagy az alkohollal élt vissza.²⁸ Ezek az adatok azt tükrözik, hogy – mint jellemzően más országokban is – döntően nem a legképzettebb emberek szolgálnak sorkatonaként. Ráadásul a sorkatonai szolgálatnak rendkívül rossz híre van. Egyrészt a valódi háborús helyzetben való szolgálat is megfélemlítheti a sorköteles korúakat (a csecsen háborúban a sorkatonákat is bevetették a harcokban), a frissebb hírek szerint pedig előfordult, hogy a tisztek a reguláris alakulatokhoz való jelentkezésre kényszerítették a sorkatonákat, majd Kelet-Ukrajnába vezényelték őket.²⁹ Másrészt a negatív vélemények legfőbb oka a szolgálati idő alatt az idősebb katonák által sokszor tanúsított brutalitás.

Az úgynevezett „gyedovscsina” egy, az idősebb katonák – altisztek, tisztek, a kötelező szolgálat végén levő sorkatonák – által végrehajtott, eredetileg beavatási szertartásnak titulált folyamat. Valójában egyszerű bántalmazás és visszaélés a hatalommal. Rengeteg formája van, az enyhébb visszaélésektől a kegyetlenkedésig és a megalázásig, végül a gyilkosságig vagy olyan szintű erőszakig, amely a bántalmazott öngyilkosságához vezet. A helyzetet bonyolítja, hogy az orosz haderőben több ezer büntetett előéletű személy is szolgál, továbbá megjelennek a nemzetiségi ellentétek is. A katonai főügyészség 2011-es jelentése szerint a sorállományúak, valamint a tisztek és az altisztek között bekövetkezett színvonalcsökkenés – párosulva az általánosan alacsony morállal – hozzájárul a bántalmazások növekedéséhez, ami évente több ezer embert érinthet.³⁰

Ez azonban egy ördögi körhöz vezet, mivel a rossz hírek, az alacsony presztízs miatt a jobb képességűek számára még kevésbé lesz vonzó a katonai pálya, ami további híguláshoz, romláshoz vezethet.

A reformok egyik fő célja, hogy csökkentsék a sorkatonaként szolgálók arányát és növeljék a szerződésesekét. Ez összhangban áll azzal, hogy az egyre modernebb és bonyolultabb fegyvereket csak képzettebb emberek tudják kezelni (a kiképzés tovább tart és egyben költségesebb is). A modern hadsereg hatékonyságát ugyanis jelentősen csökkenti, ha félévente cserélődik a katonák jelentős része. A szerződésesek arányának növelését segítheti a katonai pálya presztízsének visszaállítása/növelése, a megfelelő fizetések és a

²⁶ ОЦЕНКА ЧИСЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ на 1 января 2016 года и в среднем за 2015 год, Federal State Statistic Service. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/popul2016.xls (Letöltés időpontja: 2016. 07. 08.)

²⁷ Globalpower 2016.

²⁸ Iva Savic: The Russian Soldier Today. Journal of International Affairs. Vol. 63, No. 2., 219–229. http://www.jstor.org/stable/24384344?seq=1#fndtn-page_scan_tab_contents (Letöltés időpontja: 2017. 02. 04.)

²⁹ Mike Bird: What it's like to be a conscript in the Russian Military. Business Insider. <http://www.businessinsider.com/photos-of-conscripts-in-the-russian-military-2015-10> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 04.)

³⁰ Szálkai Kinga: Gyedovscsina, az „öregek uralma”. www.kitekinto.hu/europa/2011/04/17/gyedovscsina_az_oregek_uralma (Letöltés időpontja: 2016. 07. 21.)

szociális ellátás, valamint a komplex és használható tudás megszerzése, amelyet a modernebb rendszerek igényelnek is.

Hosszú, sőt már középtávon is problémát jelent a sorkatonaságra nézve az orosz demográfiai helyzet, és az természetesen hatással van a sorozott és a szerződéses katonák számára is. Az országot a Krím félszigettel együtt 146 millióan lakják. Igaz, hogy az utóbbi években a születések száma már meghaladta a halálozásokét, és kisebb növekedés tapasztalható, azonban az ország továbbra is komoly demográfiai problémákkal küzd: a gyermekvállalás kitolódása miatt egyre jobban előregedik a társadalom, továbbá katasztrofálisak az egészségügyi mutatók.

Katonai kiadások

A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI³¹) szerint Oroszország 2015-ben 66,4 milliárd dollárt fordított védelmi kiadásokra, ami az orosz GDP mintegy 4,5%-át jelentette. E számokkal Oroszország mind a konkrét összeget, mind a GDP arányát tekintve a világ azon öt országa közé tartozott, melyek a legtöbbet szánják a védelemre. A költségvetésben kiemelt szerepet élvez a védelem: 2015-ben a büdzsé több mint ötödét fordították erre a célra, további 13,9%-ot pedig rendvédelmi és egyéb nemzetbiztonsági kiadásokra. Összesen tehát a költségvetés harmada fordítódik biztonsággal kapcsolatos kiadásokra.³²

Különböző szervezetek azonban a védelmi kiadások valós mértékét rendszerint nagyobbak tartják, mint ami hivatalos adatokban szerepel. Lényeges elem, hogy a védelmi minisztérium mellett számos más minisztérium és ügynökség is kiveszi részét a fegyveres erők finanszírozásából. Ez egy szovjet örökség, amikor az egész gazdaság a védelemnek volt alárendelve. Például az Atomenergetikai Ügynökség fedezi a nukleáris erők kiadásainak nagy részét, ahogy a Légi- és Űrvédelmi Erők anyagi forrásainak egy része is az informatikai minisztériumtól érkezik.³³

Az orosz gazdaság azonban jelenleg nincs jó helyzetben. Sok egyéb tényező mellett – korrupció,³⁴ technológiai elmaradás, befektetések hiánya stb. – ennek legfőbb oka, hogy „egydimenziós”. A gazdaság döntően az energiahordozók, vagyis a kőolaj és a földgáz kitermelésére és exportjára épül. Az orosz pénzügyminisztérium 2013-as jelentése felhívta a figyelmet ezek fontosságára.³⁵

Az orosz védelmi kiadások azonban a válság(ok) ellenére is folyamatosan növekedtek. Az elmúlt években az olajár tartósan csökkent, és ezzel együtt Oroszország bevételei, illetve gazdasági teljesítménye is: a Világbank adatai szerint 2012-ben a növekedés 4,3%, egy évvel

³¹ Stockholm International Peace Research Institute.

³² Trends in World Military Expenditure, 2015. SIPRI. <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1604.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 09. 25.)

³³ Bagi József: Az Orosz Föderáció 2009. évi védelmi költségvetéséről. Nemzet és Biztonság, 2009. szeptember, 56–60. http://www.nemzetbiztonsag.hu/cikkek/bagi_jozsef-oroszorszag_2009__evi_vedelmi_koltsegveteser__1.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 04.)

³⁴ James Miller: Growing Corruption In the Russian Military. The Interpreter, 2013. 07. 15. <http://www.interpretermag.com/growing-corruption-in-the-russian-military/> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 15.)

³⁵ Alexander Metelitsa: Oil and natural gas sales accounted for 68% of Russia's total export revenues in 2013. U.S. Energy Information Administration, 2014. július. <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=17231> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 30.)

később 2%, 2014-ben pedig már csupán 0,6% volt. Végül 2015-ben már –3,5% volt GDP változása,³⁶ közben – 2014-től – hirtelen megugrott az infláció is.

Az ÁÁP (Állami Átfegyverzési Program) készítésekor a tervezők még rendkívül optimisták, a GDP évi 6%-os növekedésével számoltak. A 2016-ra tervezett katonai büdzsét végül 5%-kal csökkentették. 2014-ben 2,49 billió rubelt (akkori áron közel 70 milliárd dollárt) fordítottak a védelmi kiadásokra, 2015-ben pedig 3,3 billiót (ami akkor már csak 52 milliárd dollárnak felelt meg). A 2016-ra tervezett összeget viszont csökkentették 3,1 billió rubelre, ezáltal hosszú évek óta először csökkentek nominálértékben is az oroszországi védelmi kiadások. A pénzügyi korlátok elsősorban a fegyverkezési programot vethetik vissza, mert például a fizetésekre szánt összeget még növelték is 2016-ra.³⁷ Nyilvánvaló, hogy a komplex fejlesztési programon belül vannak prioritások, fontossági sorrendek, és a személyi állomány biztosítása – és ezen belül lojalitásának megtartása – a kiemelt területek közé tartozik.

Nemzetközi szankciók

A Krím félsziget elcsatolása és a kelet-ukrajnai konfliktus miatt Oroszországgal szemben bevezetett nemzetközi szankciók is tovább nehezítik a hadiipar modernizációját. Az oroszországi elektronikai ipar ugyanis alkatrészeinek 25–30%-át importálja. A szankciókkal az orosz hadiipar pont azoktól az eszközöktől esik el, amelyek az új, modern gyártósorok felállításához szükségesek. A jelenlegi előregedett szállító repülőgépeket az ukrán gyártmányú Antonovokkal tervezték lecserélni, ami azonban a Krím félsziget elcsatolása és a kelet-ukrajnai konfliktus miatt végül nem fog megvalósulni. Az ukrán helyzet hasonlóan lassítja az oroszországi hajógyártást is, mivel az orosz hajókhoz az Ukrajnából származó turbinákat használták fel. A szankciók bevezetése és az elesés a fegyverimport egy részétől azonban akár ösztönzőleg is hathat a hazai hadiipar helyzetére.

A legnagyobb figyelmet kiváltó eset a szankciók során a Mistral-osztályú helikopterhordozó ügye volt. Oroszország Franciaországtól rendelt két ilyen hajót, az orosz hadiipar ugyanis jelenleg nem tud nagyobb hadihajókat gyártani. A szerződés értelmében Franciaországban két hajót gyártottak volna, majd még további kettőt, de azokat már Oroszországban. Így Moszkva tapasztalatot szerezhetne, és hosszú távon képessé válna ilyen típusú hajók gyártására. Végül az ukrán helyzet miatt – hosszas bizonytalanság után – a franciák 2015-ben elálltak az üzlettől, és Oroszország nem kapta meg a már legyártott két hajót.³⁸

KÖVETKEZTETÉSEK

2008-ban az oroszországi fegyveres erők rég nem látott mértékű és tovább nem odázható reformja vette kezdetét, amely azóta is tart. Közben azonban tovább növekedett a fegyveres erők hatékonysága iránti igény. Oroszország jelenleg két katonai konfliktusban is részt vesz, miközben megváltozott, erősödött fenyegetettségpercepciója is, mely tényezők mind egy megfelelően működő haderőt kívánnak.

³⁶ IMF 2016.

³⁷ Franz-Stefan Gady: How The West Underestimated Russia's Military Power. *The Diplomat*, 2015. október. <http://thediplomat.com/2015/10/how-the-west-underestimated-russias-military-power/> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 28.)

³⁸ Kolbert András: Putyin nagy húzása lehet a Mistral-ügy. *Index*. http://index.hu/tech/2015/08/04/az_evtizeded_hadiipari_svindlije_lehet_a_mistral-ugy/ (Letöltés időpontja: 2016. 11. 10.)

A könnyebben megvalósítható szervezeti átalakításokat rövid idő alatt végrehajtották, az új eszközök beszerzése változó sebességgel, de folyamatban van, a fegyveres erők pedig éles helyzetekben is bevetésben vannak. Ez különösen fontos, mert mutatja, hogy Oroszország hajlandó katonai erejére támaszkodva részt venni a nemzetközi politikában, ami csak fokozza a modern, ütőképes haderő szükségességét. Látható, hogy a reformok – bár pontos tervekkel és célokkal indultak, de – reagálnak a megváltozott politikai és gazdasági körülményekre. Szervezeti szinten, a két páncélosadosztály felállításával már történt visszalépés a régebbi struktúra felé. Igaz, ennek alapján még nem lehet a régi rendszer alapvető visszaállítására következtetni.

Hosszú távon azonban komoly problémát jelenthet a megfelelő személyi állomány hiánya. Ennek kezelésére történtek a katonák szociális és társadalmi helyzetét javító lépések, a jelenlegi létszám fenntartásához viszont a demográfiai helyzet javítása is szükséges. Problémássá vált a modernizációhoz szükséges anyagi források biztosítása, ami évekkal is lassíthatja az új eszközök beszerzését. Ugyanakkor Oroszország gazdaságának a teljesítménye függ az olaj árártól, ami pedig – ahogy a szakértőket is meglepve az elmúlt évek mutatták – kifejezetten kiszámíthatatlanul is tud alakulni, ami akár egy hirtelen bekövetkező növekedésbe is átfordulhat.³⁹ Oroszországnak elsősorban e függőséget kellene megszüntetnie, az ország és a gazdaság ilyen szintű változásához azonban rengetegi anyagi forrás és politikai változtatás szükséges. A fegyveres erők jelenleg prioritást élveznek a költségvetés területén, de ha a mostani gazdasági helyzet hosszú ideig fennmarad, akkor válaszütt elé kerülhet az oroszországi vezetés.

Geopolitikai szempontból az Oroszországi Föderáció politikai (és katonai) vezetése továbbra is a jól ismert célokat és feladatokat fogalmazza meg:

a) az ország (nagy)hatalmi befolyásának helyreállítása, a világpolitika befolyásolási lehetőségének fenntartása;

b) a stabil kijutás biztosítása a meleg tengerekre, a „kékvízi” tengeri erő megeremtése és fenntartása;

c) a „bekerítettség” állapotának és érzésének fokozatos felszámolása, illetve a NATO további keleti irányú bővítésének, az Amerikai Egyesült Államok térnyerésének a megakadályozása,

d) az egyensúly fenntartása az Amerikai Egyesült Államokkal a hadászati eszközök (hadászati fenyegetés) terén.

A nagyhatalmi státusz paraméterei közül az egyik legjelentősebb a befolyás biztosítása az érdekek érvényesítése céljából. Ezen a téren Oroszország nem könyvelhet el javulást vagy előrelépést, az érdekvényesítés megmarad a korábbi – nem alacsony, de nem is szuperhatalmi – szinten. Az alapvető akadály az ország ingatag gazdasági helyzete.

A haditengerészeti flotta fokozatos és folyamatos fejlesztésével Moszkva lépésről lépésre közelebb kerülhet a tengeri hatalom státuszához, de ez a folyamat hasonló a legnagyobb hajók építéséhez: évtizedekig tarthat.

A NATO keleti irányú bővítésének megakadályozása egy olyan szándék, amelyben kivételes konszenzus volt és van a legkülönbözőbb politikai erők között, de amelynek realizálásához Oroszországnak korábban nem voltak eszközei. Ennek is betudható, hogy a kelet-közép-európai államok (Csehországtól Bulgáriáig) fokozatosan integrálódtak a Szövetségbe. Ami pedig még fájdalmasabb volt az oroszországi vezetők számára: ugyanezt az

³⁹ Mint az a cikk megírásának idején, 2016 decemberében is történt.

utat követték a balti államok is. 2008 előtt komoly formában merült fel Grúzia és Ukrajna csatlakozási szándékának pozitív elbírálása a NATO-országok részéről.

Mindkét ország esetében tanúi lehettünk azonban az Oroszországi Föderáció ellenlépéseinek. 2008-ban, a grúz–orosz fegyveres konfliktus eredményeképpen Grúzia (Georgia) elveszítette fennhatóságát két korábbi autonóm területe, Abházia és Dél-Oszétia fölött. A nemzetközi közösség (bármit is jelentsen ez a fogalom) nem ismeri el a megváltozott helyzetet, de Grúziának esélye sincs arra, hogy az eredeti helyzetet visszaállítsa. 2014-ben pedig valami hasonló történt Ukrajnában: Oroszország annektálta a Krím félszigetet. A nemzetközi közvélemény elítéli az orosz lépést, de kénytelen tudomásul venni a kész helyzetet. Ukrajnában szintén nincs esélye, hogy a félszigetet visszaszerezze, jó, ha a kelet-ukrajnai területeit sikerül pacifikálnia.

A két ország NATO-tagsága lekerült a napirendről, korlátozott szuverenitású országokat a Szövetség egyszerűen nem vehet fel tagjai sorába. Legalábbis rövid távon Oroszország elérte geopolitikai, geostratégiai célját. A jövő fogja megmutatni, hogy milyen árat kell fizetnie érte.

Az Amerikai Egyesült Államok térnyerésének akadályozására szolgáló kevés számú eszköz egyike a Sanghaji Együttműködési Szervezet (SESZ), amely – néhány éves előtörténet után – 2001-ben nyerte el mai szervezeti formáját. Két pillérét az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság képezi, további tagok Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Üzbegisztán. A szervezet deklarált rendeltetése a küzdelem a szeparatizmus, a terrorizmus és az extrémizmus ellen, de az elemzők többsége egyetért abban, hogy a két regionális hatalom határozott szándéka az amerikai befolyás visszaszorítása a térségben. A jövő fogja megmutatni, hogy a szervezet mennyire lesz eredményes a céljai és a szándékai megvalósításában.

Ami a fegyveres erők 2008-ban megkezdett átfogó reformprogramját illeti, a kép kettős. Egyrészt egyes elemeiben megismétlődnek a korábbi reformok kísérőjelenségei, a késések, csúszások, részleges teljesítések, egyes alprogramok szűkítése vagy törlése elsősorban a gazdaság teljesítőképességének függvényében. Másrészt azonban vannak egyértelműen biztató jelek mind a technikai fejlesztések, mind a strukturális átalakítások, mind a személyi állomány minőségének biztosítása, illetve fejlesztése terén. Jelen tanulmány szerzőinek véleménye szerint, ha nem jön közbe átfogó belső gazdasági válság, illetve súlyos nemzetközi megrázkódtatás, akkor egy évtizeden belül az Oroszországi Föderáció fegyveres erői a jelenleginél szignifikánsan magasabb színvonalat fognak elérni.

(Vége)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Armata Universal Combat Platform. <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/armata.htm>
- Bagi József: *Az Orosz Föderáció 2009. évi védelmi költségvetéséről*. Nemzet és Biztonság, 2009. szeptember. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/bagi_jozsef-oroszorszag_2009__evi_vedelmi_koltsegeteser_1.pdf
- Barabanov, Mikhail (ed.): *Russia's New Army*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies, Moscow, 2011. http://www.cast.ru/files/book/NewArmy_sm.pdf
- Bird, Mike: *What it's like to be a conscript in the Russian Military*. Business Insider. <http://www.businessinsider.com/photos-of-conscripts-in-the-russian-military-2015-10>
- Gady, Franz-Stefan: *How The West Underestimated Russia's Military Power*. The Diplomat, 2015. október. <http://thediplomat.com/2015/10/how-the-west-underestimated-russias-military-power/>
- Gilbert, Stephen: *Russian Military Modernization*. NATO Parliamentary Assembly, Science and Technology Committee. <http://goo.gl/ITFDZj>

Globalpower 2016.

Grove, Thomas: *Russia says It Is Creating Three New Divisions to Counter NATO Moves*. The Wall Street Journal, 2016. 05. 04. <http://www.wsj.com/articles/russia-says-it-is-creating-three-new-divisions-to-counter-nato-moves-1462360562>

IMF 2016. <http://www.imf.org/external/am/2016/>

Kolbert András: *Putyin nagy húzása lehet a Mistral-ügy*. Index. http://index.hu/tech/2015/08/04/az_evtized_hadiipari_svindlije_lehet_a_mistral-ugy/

Kozhanov, Nikolay: *Arms Export Add to Russia's Tools of Influence in Middle East*. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/arms-exports-add-russia-s-tools-influence-middle-east>

List of active Russian Navy Ships. <http://russianships.info/eng/today/>

MacCormac, Sean: *The New Russian Naval Doctrine*. Center for International Maritime Security. <http://cimsec.org/new-russian-naval-doctrine/18444>

Metelitsa, Alexander: *Oil and natural gas sales accounted for 68% of Russia's total export revenues in 2013*. U.S. Energy Information Administration, 2014. július. <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=17231> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 30.)

Miller, James: *Growing Corruption In the Russian Military*. The Interpreter. <http://www.interpretermag.com/growing-corruption-in-the-russian-military>

Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 2016/46. szám.

ОЦЕНКА ЧИСЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ на 1 января 2016 года и в среднем за 2015 год, Federal State Statistic Service. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/popul2016.xls

Savic, Iva: *The Russian Soldier Today*. Journal of International Affairs. Vol. 63, No. 2. http://www.jstor.org/stable/24384344?seq=1#fndtn-page_scan_tab_contents

Szálkai Kinga: *Gyedovscsina, az „öregek uralma”*. www.kitekinto.hu/europa/2011/04/17/gyedovscsina_az_oregek_uralma

Dr. Szenes Zoltán védelempolitikai előadása. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2015.

The Military Balance 2016. International Institute for Strategic Studies, 2016.

Tóth Gergely: *Trükkös módon derült ki, hány orosz katona harcol Szíriában*. http://index.hu/kulfold/2016/09/23/sziria_orosz_katonak_szama_orosz_valasztas/

Trautmann Balázs: *Papírmásé tankok cirkáltak Moszkvában*. <http://www.origo.hu/techbazis/20150511-armata-de-nem-szuper-papirmase-tankok-cirkaltak-moszkvaban.html>

Trends in World Military Expenditure, 2015. SIPRI. <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1604.pdf>
<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2012-02-01/a-significant-pay-increase-russian-army>

AJÁNLOTT IRODALOM

Baev, Pavel K.: *What is the Russian military good for?* Brookings Institute. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2015/11/04/what-is-the-russian-military-good-for/>

DaVanzo, Julie–Adamson, David: *Russia's Demographic „Crisis”: How Real Is It?* RAND. http://www.rand.org/pubs/issue_papers/IP162/index2.html

Ratnik Russian Future Soldier modern infantry combat gear system. Armyrecognition. http://www.armyrecognition.com/russia_russian_military_field_equipment/ratnik_future_soldier_individual_soldier_combat_gear_system_technical_data_sheet_specifications_pictures_video_12205165.html

Russell, Martin: *Russia's armed forces – reforms and challenges*. European Parliamentary Research Service.

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/554213/EPRS_IDA\(2015\)554213_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/554213/EPRS_IDA(2015)554213_EN.pdf)